

ללקסיקון התלמודי II *

מאת דניאל בויארין

בספר היובל של תרביץ [שנה נ'] העתיד להופיע בקרוב אי"ה פתחתי שורה של הערות ותוספות למילון העברי והארמי של הספרות התלמודית. ברשימה הזאת מבקש אני להמשיך במה שפתחתי.

ד. מבזק בורא/מבזר בורא

בבבא בתרא, ע"ג, ע"א גרסינן:

'זימנא חדא הוה אזלינן {בארחא} <בספינתא>¹ ודלינן גלא עד דחזינן כי מרבעתיה דכוכבא והוה כי מבזר ארבעין גריוי בזרא דחרדלא' כך בדפוס פיסרו, ודומה לו, באשר למילים המסומנות לכל הפחות, בכתבי־ידות אוקספורד, אסקוריאל, ופלורנץ, ועין יעקב דפוס שלוניקי. בכתב־יד המבורג הרי"ש של 'מבזר' כתובה על הגרד, ואילו 'בזרא' חסרה. כתב־יד מינכן והערור גורסים 'מבזק' במקום 'מבזר'. אלו שתי המסורות העיקריות. גרסאות יחידאיות יוזכרו למטן בהערות. לא היטיבו מילונאינו עם קטע זה, וכפי שנראה אך נסוגו מן הפירושים הנכונים של פרשני ימי־הביניים. והנה כתב יסטרוב (ערך 'בזק'):

והוה כי מבזק ארבעין גריוי [!] דברזולא [!]

and there was a flash as if one shot forty arrows of iron (v. Koh. Ar. Compl. s.v. בזק note 5). –Ed. מבזר ארבי' גריוי דחרדלא. like one scattering forty measures of mustard [from a confusion of which two versions the versions in

Mss. a. in Ar. arose, v. Rabb. D.S. a.l. [note – Ar. Ithpe. כמיבזיק]

אין כאן כמעט מילה נכונה. קודם־כל, כפי שנראה להלן, בלא ספק צדק לוי כאשר תירגם בז"ק streuen, ולא יסטרוב המתרגם: (as from a catapult). ועוד, הגרסה שעליה מתבסס אינה אלא טעות סופר בכתב־יד אחד של הערוך². ועוד אחרת: לא שם לב שהתיאור כאן הוא של בי מרבעתיה של הכוכב, ולא של הכוכב

* תחילת מאמר זה בהרצאה שהרציתי ביום העיון של המכון ללימודים מתקדמים של האוניברסיטה העברית באביב, תש"ם. רצוני להודות לחברים שהקשיבו לקולי שם ולכל המעירים ובייחוד למור"ר הגר"ש ליברמן ורא"א אורבך שסייעוני רבות בהארותיהם. רק אני אחראי כמוכן לתוצאות ובעיקר לשיבושים.

1. על פי כתבי־ידות אוקספורד, וטיקן 115, וילקוט שמעוני ישעיהו רמז תע"ה, וזו גרסה נכונה כפי שכבר ציין בעל דקדוקי סופרים על אתר. ועיין מ"ש הר"ש אברמסון בערכי המילון, ב', רמת־גן תשל"ד, עמ' 9–16.

2. עיין ערוך השלם שם, ויסטרוב עוד נאלץ להגיה מגריוי לגיררי. הקושי הגדול נגרם על יד רצונו של יסטרוב לאחד את כל השימושים של בז"ק תחת כותרת אחת, לרבות 'כמראה הבזק' מיחזקאל, ואף הגמרה הקשה ביותר שבבא מציעא עז, ע"ב בה מופיעה אבזקת כגלוסה לה'בריקה' שבמשנה, אולם אין טעם להחשיך ולהאפיל את הבהיר והברור, והמעין בסוגייה שם יראה שזה אחד המקומות האפלים והעמומים שבכל התלמוד, ואכמ"ל.

וברקו, ולכן אף לא ניתח את התצורה כהלכה. לוי אמנם הבין לנכון את השורש בז"ק, אולם אף הוא טעה מבחינת הדקדוק והחטיא את הפירוש הנכון³:
 Ithpe. gestreut werden. B Bath. 73a. דבורא דחרדלא
 Ar. (Agg, כמבור, als ob 40 Mass Senfkörner ausgestreut werden.
 שוב תיאור של כוכב ולא של בית משכבו.

ננסה עתה בע"ה להעמיד את הדברים על בוריים. ניתן להוכיח שלוי צדק ומשמעותו של שורש בז"ק היא לפזר, והיא מלה נרדפת לבד"ר. והנה למשל שני שורשים אלו מציינים את הפעולה של פיזור המלח כלהגים השונים. וכן גרסינו ב־*Geoponicon* הסורי: 'ימא דשקלת אינון לזיאתא מן רמשא בדור עליהן מלחא דכיתא'⁴ (= כאשר לקחת זיתים בערב, בדור עליהם מלח טהור).

כך בסורית, ואילו במנדאית ובלשון חכמים מצינו בז"ק על פעולה זו:
 'קריא למיהלא ובזוק בבאיתך'⁵ (= קרא על המלח [לחש מסויים] ובזוק בכיתך). ולהבדיל, 'בוזקין מלח על גבי כבש בשביל שלא יחליק' (עירובין י:טו). וכן בפשיטא מצינו שני שורשים אלו כצמד: מבדר ומבזק (= מפוזר ומפרד [אס' ד: 8 וראה להלן]). ועוד, בר־בהלול מצינו בד"ר כגלוסה לבז"ק⁶. אין ספק אפוא שמשמעותו של בז"ק היא בד"ר היא פו"ר, ותו לא.

והנה מצינו את שני השורשים האלו גם במשמעותם המצומצמת יותר של פיזור זרע <זריעה>. וכן אנו קוראים אצל אפרם הסורי:

'אכרותא גיר חד הוא חושבה הנו דין דפשיטאית הות בדרא זרעא בארעא'⁷. (= מחשבתה היא אחת - חקלאות, היינו שהיתה בפשטות בדרא זרעים באדמה). וכן קיים בז"ק במשמעות הזאת בסורית⁸, וגם בסורית החדשה. גם במנדאית מצינו את שני השורשים האלו במשמעות זריעה אולם הפעם לא של האדמה כי אם של הנקבה:
 'מן עקבא וגיאדא עתיבדיריון'⁹ (= מן החלציים והגיד עתיבדיריון).

וכן:

3. רצוני לומר, שמאחר ולוי ויסטרוב סברו שמדובר כאן במראה ברקו של הכוכב הם יכלו לפרש שיש כאן בינוני אתפעיל, ואילו ראו שמדובר על נפח מקומו היו נאלצים לנתח אחרת, וכדלהלן. אמת שבערוך הגרסה מיבזיק מורה על בינוני אתפעל, אולם גרסה זו יחידאית וכנראה אף מיטעית, ואין הכרח שאכן כך גרס בעל הערוך.

4. *Geoponicon*, (ed.), P. Lagarde, Lipsiae 1860, p. 85.

5. E.S. Drower & R. Macuch, *A Mandaic Dictionary*, Oxford 1963. בערכם. לדאבוני ציטט זה, וגם הבאים למטן, מטקסטים שטרם ראו אור הם, ועל כן לא יכולתי לראות את ההקשר המלא.

6. H. Bar-Bahlule, *Lexicon Syriacum*, Ed. R. Duval, Paris 1901, p. 378b. יש לצייין שילקוט שמעוני שם גורס 'מבדר', ולאור הגלוסה של בר־בהלול, שמא אפשר להסיק ש'מבדר' גלוסה מקובלת הייתה למבזק, והגלוסה זחתה את רגלי המקור בילקוט.

7. S. Ephraem Syri, *Opera Selecta*, ed. J. Overbeck, Oxford 1865, p. 31. עיין מהרי"ן אפשטיין ב־*JQR* N.S. Vol. XII, 1921, pp. 344-345 ובמיוחד ציונות ש'אור זרע" = נור בדרא סורית!

8. כפי שלמד פיין-סמית בערכו מציטט מן ה־*Acta Martyrum*, מהדורת אסמני, שיצאה לאור ברומה ב־1748, ואולם עד עתה לא זכיתי לראות את המקור.

9. Drower-Macuch, op. cit. בערכם.

II ללקסיקון התלמודי

תאוריא ד – למצין בזאקיא¹⁰ (= שוורים שאינם יכולים בזאקיא [צ"ל באזקיא?], כלומר להזריע את הפרות).

אם כן, כאשר מצינו אצלנו בזרא, זרע כמושא של מהזק, אין ספק שמשמעותו היא לזרוע. אולם כדי להגיע לפירוש הנכון, אנו זקוקים גם לניתוח מדויק של התצורה, כי אין כאן צורות בינוני, כלומר המורות על פעולת זריעת הזרע, כי אם שם הפעולה, או שמא אפילו שם עצם שקול במשקל מְקַטֵּל/מִיקְטֵל, המורה על מקום הפעולה. שכן כאמור, אין כאן תיאור ברק הכוכב, כי אם מקום מושבו, וכרי אפוא שמפליג רבא בתיאור גדלו, ומתארו במושגים של זריעת כך וכך זרע החרדל, כלומר בית זרע של ארבעים גריו זרע החרדל. לפי הנוסחאות המתארות את הכוכב כ'כוכב' זוטא, מומגט זה מודגש עוד יותר. כך פירשו העניין גם רגמ"ה וגם רשב"ם, אם-כי איני בטוח כיצד הוציאוהו מן הלשון¹¹, ובוודאי שהצדק עמם. וזה הוא הדרך הרגיל לתאר גודל שטח במזרח הקדום, ודי בהזכרת מעשה אליהו על הר הכרמל עם התעלה כבית סאתיים זרע להוכיח זאת, אולם כך רגיל גם באכדית¹². ואף פירשו לנכון מדוע זרע החרדל – לא מפני צבעו הצהוב כיוצא מפירושי המילונאים – הרי אין כאן זרע ממשי כלל, אלא מפני היותו הקטן שבזרעונים וזריעתו תופסת אפוא השטח הגדול ביותר. תרגום משפטנו על פי גרסת מבזק הוא אפוא:

והיה כבית ארבעים גריוי זרע החרדל.

אולם מבזר מה תהא עליה? האם אינה אלא טעות סופרים, או שמא הבראיזם? לבי אומר לי שלא, אע"פ שאין לה אח ורע בארמית. לדעתי, [איני הראשון הטוען כך, ראה להלן] אין מבזר אלא פועל הקשור עם שם העצם ביזרא, לומר שורש שמשמעותו הפעלית היא לזרוע והשמנית – זרע. מבזר בזרא אינו שונה לפי זה מזרע זרע, או *בזר בזרא* ואפילו *בזר בזרא* בערבית¹³, כלומר מקבילה מדויקת להשערתנו. דא עקא. השם ביזרא/בזרא בארמית, אין מקורו ברור די הצורך. והנה יש גוזרים אותו *מבר זרע, כפי שכבר הציע ר"ב מוספיא, שעה שראה שבתרגום ירושלמי ביזרא מחליפה את בר זרע שבאונקלוס. גדולי העולם, נלדיקי ולעף סמכו את ידיהם על השערתו של המוספיא, והראשון אף ציין שבארמית החדשה קיימת עדין ברזרא. כיום ניתן להוסיף עדות חשובה שצורה זו הייתה קיימת בארמית הקדמונית, רוצה לומר Mar zēri שבתעודות ניאור-כבליות¹⁴ ואינה אלא בכואתה של *בר זרע.

לפי דעה זו, לא נוכל לגזור את ביזרא משורש בז"ר, אולם אין זה פוסל את השערתנו, מפני שיתכן שהפועל, הוא שנגזר מן השם – וזה יסביר גם את נדירותו. והנה,

Ibid. 10

11. כתב הרגמ"ה: 'שהיינו רואים בית רביצת הכוכב ויהי מקומו כשיעור שיכולין לזרוע בו מ' מידות של חרדל, ולא ברור אם גרס מבזר או מבזק וכיצד בדיוק ניתח את הלשון. ואולם כתב רשב"ם: 'ביזרא בית זרע ארבעים כור', ושם לא גרס 'מבזר/מבזק' כל עיקר, אלא כעין גרסת כתב יד פריס, 'כביזרא! ארבעין גריוי חרדלא', אמנם ביזרא כקיצורה של *בית ביזרא (= בית זרע) אפשרי, אבל ביזרא כקיצור של בית זרע נראה לע"ד רחוק יותר. מכל מקום צדק גם הוא בפירושו העניין.

12. עיין CAD Z 93a-92b לשפע דוגמאות. ובאכדית zēru גם משמשת במשמעות שדה, אדמה חקלאית (עיין שם), וחשיבות נודעת לנו גם לדבר זה, עיין בהערה 15 להלן.

13. כל הלקסמות הערביות כאן מובאות ממילונו של Lane בערכים רבי המובאות, וכן אישר אותן חברי ד"ר ח' שחאדה כקיימות באמת.

14. G. Cardascia, *Archives des Murašu*, Paris 1951, p. 150 n. 5.

אם *سزرا* בערבית שאולה מן הארמית, כדעת פרנקל¹⁵, קיומו של הפועל בשפה ההיא יוכיח אפשרות זו.

15. S. Fraenkel, *Die Aramäischen Fremdwörter in Arabischen*, Leiden 1886, p. 138.

בכתב־יד ווטיקן 115 במקום ביזרא הגרסה היא ביזלי, ולכאורה טעות סופר היא, אולם ישנם עוד מקרים של שורש כזה, הן בארמית הבבלית והן במנדאית. ושמה אפוא דברים כגון, ובייחוד שישנו עוד מקרה של שם עצם ביזלי בסוגיה קשה במכילתין גופה.

הפועל מופיע פעם אחת במנדאית ופעם אחת בתלמוד. במנדאית, על כל פנים, נרדף הוא לבד"ר, כפי שאנו למדים מן המשוואה הבאה: 'בהאנאתה באזלה' (= באלו [המים] התזו אותו) שווה במשמעות 'ובאדאר אתותיא מארגנאיכון' (= התזו [את המים] מתחת לשבטיהם, עיין לעיל הע' 5). והרי כפי שאנו רואים משימושי השורש, בד"ר, וכן נת"ז ('התיזו צרורות', ב"ק יח ע"א), וזרק (את הדם וכו') בעברית, אין בין פיזור נוזלים לבין פיזור גושים בשימוש הלשון. אמור מעתה שסביר הוא שבז"ל קיים במנדאית ופירושו פזר. פועל כזה קיים גם בתלמוד כאמור ופירושו לערך 'לנער' (שבת סו, ע"ב), ושמה אינו רחוק מדאי מלכנס לכאן.

אם כן, שמה אין ביזלי שלנו אלא צורה הגזורה מאותו השורש בז"ל, בדומה להשערותנו בעניין ביזרא מבז"ר (ולמעשה, אם נכונים הדברים, סביר יהיה לראות אלו כחליפים פונטיים של שורש אחד. השווה אשרי/אשלי, גזרי/גזלי, והדברים ידועים, ואכמ"ל).

ואולם, המקום המעניין ביותר שהשורש מצוי בו הוא גם הקשה ביותר. בכ"ב סח ע"ב גרסינו: 'המוכר את העיר מכר בתים וכו' אבל לא שייריה ולא בנותיה וכו' ואמרינו מאי שיריה ביזלי מאי ביזלי א"ר אבא פיסקי באגי'.

קטע זה בחינת *crux interpretum* הוא. רבותינו הראשונים הציעו שלושה פירושים למונח פיסקי באגי. הרשב"ם וסייעתו פירשו שהם השדות המרוחקות והמופסקות מן העיר ורוב שדותיה. הפירוש השני הוא של הראב"ד, וזו לשונו: 'שיש נחלים הנוזלים מן הבאגי ובין אותם <צ"ל ובינותם>'. (פירוש זה מבוסס כנראה על ה'פסיקות והבריכות' שבמ"ק ד, ע"א, ואכמ"ל). ואילו רב האי גאון, פירש ש'פיסקי באגי' הם 'באגי קטנים' כלומר שדות קטנות (ספר המקח והממכר, שער כ, סעי' כה). ואולם, מבחינה לשונית דומה שאין פירוש 'פיסקי באגי' כי אם חלקות שדה. הלא התיבה 'פיסקא/פיסקתא' קיימת בכמה מקומות ופירושה חתיכה-חלק. קח לדוגמה הצירוף 'פיסקי דשיראי', (= חתיכות משי, ב"ב קמ"ג, ע"ב) והעיקר 'פיסקתא דפרדיסא' שאינה אלא 'חלקת פרדס', לאו דווקא מרוחקת, ובוודאי לא נחל (ב"ב קנ"א ע"א ועיין רשב"ם שם, והב"ח ראה לנכון את השלכות המקום ההוא לסוגייתנו אנו, כפי שמרמז בהפנייה בלבד. ואולם, השווה נוסח כ"ה ה' ודעמה 'קרנא דפרדיסא' הקשה לדברי. כי אם קרנא דפרדיסא הוא פיסקתא דפרדיסא, הרי שיתכן ופיסקי באגי הם קרנות השדה, וחזרנו למעין פירושו של הרשב"ם, ובכל זאת אין נראה לע"ד זה הפירוש, וצ"ע"ג, אם כן סביר להניח שמילולית, אלה חלקות השדה, שדות, ופירוש ביזלי אף הוא יהיה שדות. והנה באכדית, כמצויין לעיל, אחד הפירושים הנפוצים לתיבת *zēru* הוא שדות, אדמה חקלאית, וכן מתרגמים דראוור ומצוין את באזיריא במנדאית במקרה אחד (וכאן מצטער אני ביותר שלא יכולתי לראות את הקשרו, כי אין הכרח מהבאתם לבהד). אם כן, קשר בין ביזלי = זרע לבין ביזלי = שדות אינו נראה לי גדול מנשוא, ושמה פירוש שיריה (כמו *liwītu* באכדית, = לויה [מפי פרופ' מ' הלד]) אינה אלא השדות שמסביב לעיר, וכן ביזלי, וכן פיסקי באגי. דא עקא. סתמא דגמרא ממשיכה שם ומדייקת: 'פיסקי באגי הוא דלא מזדבני הא באגי עצמן מזדבני', ולפי דיוק זה פירושי בטל ומבוטל, ואיני רוצה להציע סברות רעועות ופירושים חזקים לתרץ קושי זה (כפי שעשיתי זאת בהרצאה שהולידה מאמר זה, ומר"ר הגר"ש ליברמן והפרופ' א' אורבך העמידוני על טעותי). הקושי אפוא אכן קשה, אולם, יתכן שאף אם מילולית פירושי התיבות הם שדות, עדיין יתכן ששימשו מונחים אלו לסוג מסויים של שדות וכפירוש רב האי גאון או של הרשב"ם. ועוד: הסתמא כאן למעשה בעצמה פירוש היא, והלא יש לנו פירוש אחר של גאון קדום (אולי רב צמח גאון על פי מקומו בתשובות הגאונים הרכבי סי', ק"צ, מפי ידיד ר' ברודי), המפרש: 'שיריה... אינון באגי' ואם כן אף הגאון לא ראה או לא קיבל את דיוק הסתמא.

תיזה מפתה זו נתקלת בקושי אחד. הלא אנו יודעים שהצורה בזר (= זרע) הייתה קיימת בתקופה קדומה למדי בארמית, שכן ב־Frahang-i Pahlavik¹⁶ מצינוה כאידאוגרמה ל־dānāk, מלה פרסית רגילה לזרע. זאת אומרת שתיבה זו הייתה קיימת בארמית לא יאחר מסוף תקופת הארמית הממלכתית¹⁷. כמדומני שקשה במקצת להניח שכבר אז יכלה בר זרע להפוך בזרא, כלומר שתי תיבות להיות לאחת, הרי"ש להיטמע, והעי"ן להאלם ולהעלם. אין כאן כמוכּן כדי דחיית דעת המוספּיא וסייעתו, אולם כדאי לברר אם יש אפשרות נוספת. והנה מצינו לפחות דוגמה בטוחה אחת של גזירת שם זרע מפועל לפזר, הלא היא השם **بذر** בערבית הנגזר בלא ספק מן השורש השמי ב/פ־ז־ר = לפזר.

ככל הנראה המעתק הוא מפיזור כללי < פיזור זרעים > זרע, וכל השלבים מתועדים הם בערבית גופה. לפי זה אם נקבל את עדות הבבלי פה ונשער שהיה שורש בז"ר בארמית כחליף פונטי של ב"ד"ר הרגיל, יעלה גם גיזרון נוח לשם בזרא. מלבד הערבית המצויינת לעיל איני יודע עוד הקבלה בטוחה למעתק פז"ר < זרע, בשמית¹⁸, אולם יש עוד שתי

זאת ועוד: בלשון זהירה מאוד אציע שכך פירש הירושלמי אף הוא את תיבת שיריה. שם מוגדרת התיבה 'שיריה ביזייה'. אם גרסה זאת נכונה (ואמנם, מו"ר הגרש"ל הודיעני שבכ"י אסקוריאל הגרסה היא דווקא ביזייה כמו בבבלי, ומכאן הססנותי היתרה), הרי ניתן לפרשה ברווחה מבחינה לשונית, כי אין ביזייה אלו כי אם בזעייה, כפי שניתן להכיח ממקומות כגון ויקרא רבה פרשה יט (מרגליות עמ' תכה): 'א"ר הונא לא דמי הדין ריסא להדין ביזא' ואילו במקבילה בשיר השירים רבה 'ביזעא'. ויש עוד ראיות. והנה השורש בז"ע שווה במשמעות לבק"ע שוויון גמור (או קרוב לכך). באותו קטע מויקרא רבה שהבאנוהו זה עתה דורשים את הפסוק בעמוס ו'יא: 'והכה את הבית הגדול רסיסים והבית הקטן בקיעים', אמר רב הונא לא דמי הדין ריסא להדין ביזא'. וכן התרגום ברוב מקומות מתרגם בק"ע וצורתיה בז"ע. לפיכך, כאשר בא אותו תייר, ורבה בר בר חנה שמו, לחזות בכלועי דקורת, רואה הוא ביזעי (ביזי כגרסת הערוך, ערך בז), וכפירוש הרשב"ם: 'ביזעי בקעים דכתיב ותבקע הארץ [כך!]'. ובאמת מתרגם שם אונקלוס 'ואת בזעת ארעא'. שמע מינה שבז"ע = בק"ע, ולא רחוק הוא בעיני שבזייה בירושלמי (ושוב בתנאי שאינה טעות) היא בקעות. והנה משמעותה של בקעה מפורסמת, ובין היתר פירושה שטח גדול של אדמה חקלאית, כגון המוכר שדה לחברו בבקעה גדולה (ב"ב סא ע"ב), והיא שווה באגי בארמית הבבליית (במשמעות בלבד!).

שמא לא תיחשב זאת נועז מדי אפוא אם אשער בכל לשון של סייג הנדרש, שקיימת תיבה ביזלי בארמית הבבליית שפירושה הם זרע מחד ושדה זרוע מאידך, כ־zēru באכדית. הקשיים הם קשיים אמיתיים, אולם שמא אין די בקשיים אלו להכריע את המשקולת נגד הראיות הבלשניות המכוונות כולן לעז"ד בכיוון אחד. אגב אורחא אעיר שעצם היות ביזלי כמעט מלה בלא אח ורע אינה קושי, שכן מצינו כמה וכמה פעמים מלים כאלו דווקא בגלוסות העתיקות האלו למשנה, והתופעה צריכה מחקר מפורט, ורצוני בע"ה לעסוק בסוגייה זו בעתיד.

E. Ebeling, *Das aramäisch-mittelpersische Glossar Frahang-i-pahlavik*, Leipzig 1941, .16 p. 12.

17. דברי אלה מסתמכים על דעתו של הנינג *Iranistik* ואף על פי שהיו ועדיין ישנם אירניסטים הסוברים שיש צורות של ארמית בינונית באידיוגרמות, פרופ' ש' שקד מאשר לי שדברי הנינג מאושרים די צרכם, ודעת מתנגדיו (אלטהיים ושטיהל!) אין לה על מה שתסמוך. לסיכום נוח, עיין 'קוטשר, מחקרים בעברית ובארמית, ירושלים תשל"ו, עמ' 137-142. ואולם, יש עוד בעיה שחייבים אנו לפחות להזכירה, הלא היא השינויים הגרפיים שהתחוללו באידיוגרמות במשך דורות פעולת סופרים, וכפי שהעירני פרופ' שקד העי"ן הינה אות פגיעה במיוחד מבחינה גרפית בכתב הפהלווי.

18. אבל ראה הקבלות משפות קלאסיות אצל לוי בשני מילוניו בערך בזרא.

מקבילות מסופקות. השם בזקא משמש בארמית במשמעות של גרגיר של חול, אבן קטנה. והנה משמעות זו קרובה מאוד למשמעות גרעין – זרע בהרבה לשונות. אזכיר כאן את התיבות מעה וגרגיר בעברית, פרדא בארמית [פרדא דחלא = granum (arenae) בסורית], ובלע"ז grain, granum. לפיכך נראה לי סביר לשחזר בזקא = גרעין מבזקא = גרגיר, ותהיה לנו אפוא, אם השערה זאת נכונה היא, עוד דוגמא של גזרון מילה לזרע מ"פור". ועוד: עצם המלה פרדה, גרעין, גרגיר, הגזורה מפר"ד, שמא איננה מפר"ד להפריד, כי אם מפר"ד להפיץ, אשר מצינוה באסתר שם: 'עם מפוזר ומפרד'. עכ"פ כך הבינוהו הסורי המתרגם שם מבדר ומבזק!! אולם, כל זה בגדר ספק, והוודאי היחידי כאן נשאר הערבית.

לא מן הנמנע אפוא לגזור בזרא משורש בז"ר, חליף פוניטי של בד"ר, אשר מלבד בשם העצם נשתמר לנו רק פעם אחת בלבד בארמית, וכבר היו דברים מעולם. ואמנם, קיימות עוד חריגות של ד"ל לפני רי"ש דווקא. דוגמה דומה לשלנו יש למצוא אולי בגלגולי השורש זר"ע בשפות השמיות. הנה מן האוגריתית ומן השבאית יוצא שלשורש הזה ד"ל בפ"א הפועל, ואילו בארמית ובערבית השורש מופיע בז"ין, בדומה לבז"ר בשתי השפות. ויש בארמית חליף דרע, כמו שיש בז"ר לצד בד"ר. שמא הידמות חלקית של ד"ל לרי"ש היא הגורם ויש להשוות כפילים כגון נד"ר ונז"ר, וכן שד"ר ושז"ר בעברית¹⁹.

אולם השערות לחוד ומסקנות לחוד, והמסקנה היא שבין אם בז"ר הוליד בזרא, בין אם בזרא הוליד בז"ר, בין כך ובין כך, למבזר שלנו זכות קיום ופירושה לזרוע. אין אפוא מבזר ומבזק כי אם חליפים לשוניים בלבד ודתן אחת מפאת הפירוש.

ה. זוטות

1. איתקש = נזדקן

בבבא קמא קיז, ע"א גרסינן בכתב"ד המבורג: 'ר' יוחנן איתקש', וברור מתוך ההקשר שפירוש נזדקן או, ליתר דיוק, זקן היה. יש לנו אפוא בניין אתפעל משורש קש"ש (כנראה על דרך עי"ן וי"ו, ודוגמתו במנדאית ואכמ"ל). בדפוס ובשאר הנוסחאות הגרסה היא: 'סבא הוא', ** ככל הנראה גלוסה שהפכה במרוצת הימים לעיקר, והדברים עתיקים.

2. קט"ע = קט"ל

בכתב"ד המבורג בבא בתרא עג, ע"ב גרסינן: 'שמע²⁰ מלכותא עלוה וקטעתיה', ותרגומו לפי הקשרו: שמעה המלכות עליו והרגתו. גרסת המבורג מקויימת בכתב"ידות מינכן, ווטיקן, ובאגדות התלמוד ודפוס פיסרו, ואילו שאר הספרים גורסים קטליה (קטלוה), הקלה והרגילה. יש כאן אפוא קט"ע במשמעות קט"ל, מזכיר מיד את הפוליסמיה הזוה של קט"ל גופו בארמית הבבלית, כפי שהביטוי

19. יש להוזהר שאין זה הפיתרון היחידי שיתכן כאן. א) יתכן שהחריגה הפוניטית היא באוגריתית ובשבאית דווקא, כלומר מעין דיסימילציה, וב) פרופ' ז' בן-חיים סבור (בעל פה) שקונטמנציה או גרירה בין שורשי זר"ע ודר"י הוא הגורם. העדפתי את הפתרון שבפנים לא רק מפני שנוח הוא לי, אלא גם מפני שיותר סביר להניח אותה החריגה בארמית ובערבית הסמוכות זו לזו מבחינה גיאוגרפית, מאשר שתי חריגות בשפות מרוחקות שבמקרה זהות היו, אולם הכרח אין כאן. 20. דוגמא יפה של נסתרת בלא התנועה הסופית, עיין 'קוטשר', מחקרים בעברית ובארמית, ירושלים תשל"ז, עמ' 168.

ללקסיקון התלמודי II

קטלא קניא באגמא' מוכית, ועוד כיוצאים בו. והנה באכדית מצינו qatú 'להגמר' אף במשמעות 'למות' (Ahw 9Ib. חן חן למורי הפרופ' מ' הלד), ואינו אלא שורשנו לאחר דיסימילציה של נחציים ('חוק גירס'). יתכן אפוא שהבניין הכבד לפנינו, ויש לרשום את המשמעות 'להמית' בערך קט"ע במילונה של הארמית הבבלית.

3. אעקר דעתייה = הסיח דעתו.

בפסחים קג ע"ב גרסינן 'עקר דעתייה' במשמעות הסיח דעתו, ואין אנו מוצאים צירוף זה במילוני התלמוד. והנה בכתב-היד התימני (כ"י קולומביה, את ענעלאו ואדלר לא ראיתי), הגרסה היא 'אקר' ולידה גלוסה: 'אעקר', והבניין הוא אפוא אפעל. לכן, יש לנו פה מקבילה מורפולוגית-סמנטית מדוייקת להסיח דעת, שכן בידוע שנס"ח ועק"ר נרדפות עתיקות הן, והמפורסמות אינן צריכות ראיה.

4. שקיל מזיה = מספרו

במגילה טז, ע"א בא צירוף 'שקיל מזיה' במשמעות לספר את השערות, ולשוא יחפשנו המתפש במילונים, ואמנם צירוף לשוני מאלף כאן, מקבילה, ל'נטל צפרניים' בלשון חכמים, ואף ל'נטל ראש' (הקיים אף בסורית 'שקל רישא') ושופע אור עליהם.

5. אגד = המשיך

בבבא בתרא עג ע"ב גרסינן בכתב-יד המבורג:

'חזינא לההוא כוורא דעילא ליה אכלה טינא באוסיא ומית ואגדיה מיא ושדיה²¹ לגודא'. יש פה אפעל משורש נג"ד 'לזרום', בלשון חכמים יש 'להמשיך' – לגרום למים לזרום, ואילו כאן המים נושאים מושא²². בסורית אגד מנג"ד פירושו למשוך attraxit, ואף הוא נדיר.

* בשעת הגהה: גירסת כ"י המבורג מתאוששת עתה מגירסת קטע גניזה אנטונין 861 שהוצא לאור זה עתה ע"י גפני בתרביץ מט עמ' 298-299, ע"ש.

21. השימוש ב'מיא' כשם במספר יחיד כאן נגרם כנראה מהיות הסיומת 'יא' מבדודת כסימן הרבים בארמית הבבלית. או כלך לך לדרך זו: מאחר ושם קיבוצי כאן עשוי היה להיתפס כלשון יחיד, ושמא זה וזה גורם.

22. והנה עוד שימוש של שורש נג"ד באפעל שאינו במילונים נמצא בפסחים קו ע"א במשמעות, המשיך/האריך (כפי שהזכירני ידיד ד"ר ר' ברודי), ואמנם מקום זה רשום בקונקורדנציה לתלמוד בערכו, אבל לא במילונים.